ВАЗОВ И НАРОДНАТА ПЕСЕН

от
ДИМИТЪР ОСИНИН

Биографите на Вазов не подчертават връзката му с народната песен, очевидно защото тя не е особено налагащ се факт в неговото творчество, но връзка има и то здрава, интересна. Още в първите му стихотворения се хвърлят в очи елементи на народната песен, а стихотворението „Сиаха“ (Пряпорец и гусла), е по мотива в народните песни за булка „оплакваща се от мъжа си харамия. Подобна преработка на народен мотив е и стихотворението „Сусана“ (Поля и гори). От друга страна стихотворения като „Панагюрските въстаници“, „Тихия бял Дунав“, „Чакай, моме, стой да зърна“ и под., приемащи се като народни, са немислими без подложка от народните песни.

Още от самото начало, значи, у Вазов намираме два вида връзки с народната песен: едни непосредствени, отвеждащи ни до определени народни мотиви, и други общи, *в духа* на народната песен. Резултатите в двата случая са доста различни. В сбирката „Поля и гори“ са поместени осем стихотворения под общо заглавие „По народни мотиви“. Тук е песента за Татунчо, за прощаване на хайдутин с гората, за заспалата мома на лошо място самодивско и т. Всички тия правят почти жалко впечатление. Ако Яворов влага в преработките на народните песни засилено чувство и разнообразна ритмичност, Пенчо Славейков и Петко Тодоров задълбочават и обогатяват основната мисъл, а Кирил Христов постига поне външна музикалност, Вазовите опити се състоят в прикачаване рими и за сметка на тях нарушаване гладкостта и простотата на народната песен. Тези Вазови стихотворения ни връщат назад към първите стихотворни опити и към Каравеловата стихотворна техника. Все така неуспешно Вазов намесва народната песен и в „Пролог“, работа, написана за тържественото откриване на Народния театър в 1907 г.

Същото впечатление прави и написаната по народни мотиви поема „В царството на самодивите“, едно мислено пътуване из света на народната митологична фантастика. Това, че Вазов сам слага високо тази своя поема, не ни задължава да си затваряме очите пред нейните формални несъвършенства. Не са редки случаите, когато читателите по-правилно от авторите оценяват известни творби. В поемата, обаче, има действително хубави места, като пътуването с вилата над българските и македонски планини, посещението на Самуила в Преспанската крепост (глави IX, X), видението за Паисия, надвесен над своя Царствение (гл. XIII) и особено срещата на поета с Крали Марко в пещерата (XI). Вазов изобщо има особени симпатии към образа на народния юнак и той често се мярка в неговото творчество. Възвръщал се на няколко пъти към него, Вазов в посоченото тук място, както и в лирическия откъс „Дивни Крали Марко“ е достигнал такова творческо вдъхновяване, щото това си оставят двете главни места, по които може да се съди най-сигурно за връзките на Вазов с народната песен. И в двете тези места Вазов далеч е надсокнал народната песен, както и трябва да бъде, когато даровит поет рече да пресъздаде чужди мотиви. Сживял се с Крали Марко, Вазов е успял като никой друг да оживи и обогати образа му, като любим на целия народ юнак и закрилник. Поетът напълно се вживява в душата на благоговеещия пред юнака народ и кара и читателя да се задъхва от вълнение, когато наближава пещерата на отеглилия се от света великан. Вазов успява живо да ни пренесе в легендарната обстановка на юнака и да ни внуши почит и учуване пред строгата негова фигура. Подготвени, ние настръхваме, когато вилата го посочва.

Гледай! Вилата ми рече и посочи великанът.
Аз познах го отдалече по величието, по станът.
Приближих го боязливо и вперил във мрака очи.
Той седеше мълчаливо на тревясалите плочи,
в старовремската си дреха и в чизмите баснословни.
До стената прави бяха сабя, копия чутовни.
От пет века той не беше йощ френгията разпасал,
до коляно му лежеше старият маждрак ръждясал.

Срещата е извънредно внушителна, читателят се чувствува като при действително посещение на юнака.

На това място съперничи по грандиозност на образа и по размах на чувството само посоченият вече лирически откъс-портрет „Дивни Крали Марко“, гдето като в росна капка е събрано всичко съществено от легендарния образ и живот на юнака и при това изразено напълно със средствата на народната песен. Само Ботев стои по-горе в сравнение с тези посочени две места на пресъздаване на народната песен.

Безспорно свързани с народната песен, посочените две места са дотолкова освободени от нея, щото ни отвеждат към другия вид Вазови творби, онези, които са народни *по дух*, без да може да се посочи конкретна връзка с някои народни песни. Такива произведения у Вазов има доста, но особено внимание заслужават поемите „Грамада“ и „Загорка“. Читателят има неотразимо впечатление, че чете народни произведения, от които изцяло, от съдържанието, формата и езика ю лъхва познатият от народните песни живот. Места като „Зажалила селяните. . .“ (Грамада), „Дойде лято, наста жътва и дни работлии . . .“ „Ой гори, гори балкански, гори не начети. . .“ (Загорка) говорят не само за пълно сживяване на Вазов с народния бит, но и за всмукване поетическите свойства на народната песен. И тъкмо в тези особености на неговото творчество ще трябва да търсим връзката му с народните песни.

За случая не е нужно подробно да се изчерпва и аргументира въпросът. Посоченото е достатъчно за подкрепа на твърдението, че и Вазов, както всички наши стари писатели (за жалост не и новите) е израснал върху благотворната почва на нашата народна песен, тоя вековно наслояван духовен чернозем. И не само е израснал, но и дълбоко се е враснал, за да може да вкара съществено на тези песни и творчески да го оплодява. Та тъкмо от народната песен Вазов има най-характерното в своето творчество: яснота, простота и музикалност.

Отношенията на Вазова към природата, както трябва да се очаква, са отношения на голям художник и на голям човек. Тези отношения са проникнати от най-разнообразни чувства: на любов, на почуда, на въхлъщение, на благоговение. В отличие от много други писатели, които се боят от *конкретността*, като от фотографска снимка, Вазов я винаги възприема и подхлажда нейното художествено възпроизвеждане с чисто научни елементи и на първо място с положителни естественонаучни и географски знания. Защото Вазов във всяка негова творческа обхват бе голям писател и голям поет. С единаква лесчина той овладяваше предмета, за който пишеше, като видеше и художествените средства, с които претворяваше тези предмети.

Обичта към природата бе една от органическите съставки в творчеството на Вазова. В това отношение той се изравняваше с Юго, Гьоте, Лермонтов, Тургенев, Шилер. И се поучаваше от тях. Вазов диреше природата не от липса на творчески избиди, а от голямо духовно богатство. Но в понятието „природа“ той поставяше преди всичко и на първа линия онзи неин откъслек, който съставлява неговата и наша материална Родина. Чрез обичта към родната земя, народният поет се издига до природата изобщо, до космоса. По тази причина и Вазов, макар доказан славянофил и умерен интернационалист, не можеше да понася сектанския космополитизъм, който зад отвлечената идея не можеше да види близката действителност, домашните ни нужди и болки (*Интернационалист*).

Изобилната и всестранна любов на поета към природата, мъртва и жива, намери израз в множество негови творения. На първо място в художествените пътеписи. И когато поискаме да преценим количествената и качествената стойност на Вазовите пътни бележки, не бива да забравяме, че техният автор бе и голям турист: Страстен пътешественик и над всичко отворе — *планинар*. При това той съзнаваше, че дължи своя поетичен талант и на планината, под чиито скути е роден и отраснал. С право Иван Вазов, наред с *Алеко Константинов*, се брои за родоначалник на българския туризъм.

Между българските писатели, пък и въобще между всички български интелектуалци от неговото време, Вазов най-добре познаваше и най-високо ценеше природните красоти на нашата родна земя. И това той постигна с множеството си пътувания и доказа с безбройните си пътеписи и поетични творения.

В своите пътеписи Вазов обгръща току-речи цялата ни земя. Обаче той не се задоволява с общи художествени щрихи, а рисува конкретната ни действителност. Той да-нако обича и „полята“ и „горите“, но и с духът си е с тялото си блуждае предимно из „висините“, из ненаглените ни гори и планини. Плод на тези му плодоносни за нашата книжнина скитания са ненадминатите и досега пълни бележки за Родопските планини — *В недрата на Родопите* и за Рила — *Великата Рилска пустиня* и *В лоното на Рила*, стихове. Пред и след тези съкровени приноси, под перото на великия майстор излязоха цял низ описания на живописна България. От последните най-изчерпателен е пътеписът за планинския ни първенец *Мусала*. Изкачването по онова време (1901 г.) на този дързък трихилядник само по себе си бе голям подвиг. Следват: *Един кът от Стара-планина, Кривините, Богдан, Искърски пролом, Свети Никола, Висините, Витоша, Вола, Погановски манастир, Водолаза* и пр. и пр. Все художествено издържани и географски правдиви бисери.

Наистина в посока на пътеписа нашата книжнина се обогати с много значителни и ценни трудове. Но равен на Вазова в тази област си остава само *Константин Иречек*.

Не по-малко е плодовит Вазов и в поетичните си превъплъщавания на българските природни красоти. И в този многолик вид литература ни остави безсмъртни творения. В тях той обръща, било природата като органическо цяло (*Към природата*), било нашата родна земя (Отечество любезно)

— Рогачът в планините по-много го обича,
по-харно те познават крилатите певци,
но ний не видим нищо, нам нищо не ни трябва,
доволно е, че даваш покривката и хляба,
и ние в тебе, майко, ще умрем чужденци. . .

След големите земни откоси — Родопите, Витоша, Пирин, поетът минава към отделните върхове, наричани от него „*високайшите*“. Редуват се: Мусала, Черни връх, Еленин връх. Пък и най-дребните обекти не са лишени от любящия поглед. Обича той и живите обитатели на планината (*Синчец, Птиченцето, Когато бях овчарче*). С още по-гореща любов се отнася поетът към бедния планинец.

— Измахнати, посърнали, бедняците
от нужди, тежък труд,
по урвите, чукарите, скалаците,
живот прекарват лют. . .
(*Планинци*)

или
Леглото богаташко
по-сладко е сега,
теглото сиромашко
расте в мраза, в снега. . .
(Песента на фъртуната)

Общо взето, любовта на Вазова към природата никога не е откъсната от човешката съдба. За него природа, народ, свобода, напредък са взаимно проникващи се понятия и факти, които вкупом съставляват душата и художествения мироглед на писателя. Затова и Вазов, въпреки житейските зигзаги при дългия му живот, си остана поет на природната и социална правда. Той нито надскочи, нито се дърпаше назад от своята епоха. И доброволно плащаше данъка на своето време. Но неговият „*Керван — напредък се зове*. И нека се гордеем, че нашата земя хубава и нейния свободолюбив народ са могли да родят и отгледат такива великани, като Иван Вазов.

ПАВЕЛ ДЕЛИРАДЕВ

ВИКТОР ЮГО И ИВАН ВАЗОВ

от
НИКОЛАЙ ДОНЧЕВ

Сравненията, които сме свикнали да правим между писатели от различни страни, са колкото удобно, толкова — в голяма степен — и произволно средство за установяване на творчески величини. Наистина, сравнението се явява като важен елемент в метода на сравнителното литературознание, и то подпомага значително възможностите на литературистика, когато поиска да измери мястото и значението на един писател, съпоставяйки го с друг от подобно измерение, от приблизително същата величина. Но сравнението като способ на литературното изследване придобива реална стойност само когато то се извежда от подробен анализ и се утвърждава чрез внимателно проучени факти и текстове, засягащи надлежните писатели. Само по такъв начин, например, ние бихме могли да установим до колко Вазов е — както обичаме да казваме — български Юго.

За сравнението Вазов — Юго ни подсказва преди всичко самият наш поет. В *Спомени и Документи* за Вазов, събрани от покойния проф. Ив. Д. Шишманов, които изграждат най-вярна биография на поета, защото е основана на сведения дадени лично от последния, ние намираме на няколко места признания на Вазов, че той е чел, влиял се е и е писал по образци из френския поет. Тия признания, разбира се, съвсем не са достатъчни да утвърдят сравнението, което искаме да теглим между двамата поети, но те дават на литературния критик и историк полезни набелязвания, по които той ще може да открие път към едно строго и подробно литературно-научно издирване.

Тъй, още когато говори за сбирката си *Тъгите на България*, една от ранните му поетически книги, Вазов казва, говорейки за генезиса на всяко свое стихотворение, поместено в казаната сбирка: „Полет“. (из *Избавление*). Както виждаш и от мотото, то е вдъхнато от Виктор Хюго (нашият поет произнася думата аспирирано! — б. н.) из „Chants du crépuscule“. Тия първи влияния от страна на Юго върху нашия поет намират по-късно значително задълбочаване, при което ни се разкриват вече и известни черти на афинитет в темпераментите и душевните разположения у двамата лирици. Романтизмът на Юго с всички особености на неговата творческа природа, изявена широко в неговия стил, който импонира на нашия писател с буйната си риторичност, с чудното живописно богатство, с прекрасните си хармонии, из които изтича необикновения декламативен ефект на Юговия гръмкостен стих, допада твърде много на Вазова, и той се подава на решителното му влияние. Бляскав пример за това е *Епопея на забравените*, над която се носи величествената сянка на френския поет и се усеща почти на всяка страница, във всеки образ, във всеки обрат на реча, не-отразимата власт на поета на *Легенда на Вековете*. Сам Вазов не скрива тоя факт. „Стихотворенията в тая сбирка (касае се за *Епопея на забравените*) са вече реминисценции от Виктор Хюго. Тук подражаваме тържествения, възвишения, философския тон на неговите оди.“ Поначатък нашият поет добавя: „Патосът и формата на *Епопея на забравените* дължа на Виктор Хюго. Тъкмо по това време бях чел именно „La Légende des Siècles“ и бях очарован от елана, от широкия размах на френския поет“. Вазов си посочва източника на част от [illegible] зните си и то на най-хубавите от тях, ония, в които неговото творческо вдъхновение, силата на поетическия му дар бележат и пръв на лирико-епическото му творчество. Защото, действително в *Епопея на забравените* поетът ни е дал най-хубавите си поеми, чрез които не не само го съпоставяме и сравняваме с най-големия от френските поети, но чрез които той живее и ще живее в съдата на международните си. Възпитавайки и обезсмъртявайки чрез поетическото си слово образите на Раковски, Левски, Кочо, Паисий, Каравелов, Волов, Опълчениците на Шипка, Вазов е обезсмъртил своя собствен образ. И ако, както казва Анре Бекзор, „няма нищо по-напоително от гения“, тъкмо с *Епопея и забравените*, чрез която нашият поет се роден най-ярко със знамения си френски сбрат, Вазов се яви най-чисто въплъщение на българския творчески дух, най-дълбока нова емаграция.

Друго едно признание на Вазова [illegible] от страна на Юго върху поезията му намираме в обяснения на поета за генезиса на стихотворенията му от сбирката Хризукове. По повод на стих. „Небето“ в същата сбирка, Вазов казва: „Едно време и когато пишех това стихотворение аз се възторгвах от В. Хюго, който упражни, както знаеш, голямо влияние върху мене. Изучавах го на изуст и подражавах го, особено в *Епопея на забравените*. Тъй и това стихотворение („Небето“) е писано по неговия пример. То е тържествено, високопарно и има един силен финал. Но по съдържание то не е Хюговско. В него аз давам собствено един апотеоз на любовта, която възнаграждава човека за всички страдания що му причинява. Тъкмо тогава аз страдах от любовни болки. А В. Хюго малко е писал за любовта. Това са чисто мои лични настроения. И трябва да призная, че днес поетът на „Châtiments“ и „Légende des Siècles“, далеч не ме възхищава вече тъй както в по-млади години. Днес той ми се види студен — някакси пустозвоиен. У Хюго гръмливата фраза преодолява. Силата на речта *поразява*, но като виикнеш в самото съдържание, *откриваш една проста идея, облечена и разточена в една* пищна фразеология. В това отношение аз съм по-пестелив.

Аз имам един том с „Les Châtiments“, „Chants du crépuscule“ и пр. Днес зимах пак да ги прелистя. Всичко ме оставя студен.

Verba, verba, verba и туй то!

провиква се накрай Вазов.

Нашият поет не е чужд и на Юговата проза. Ето какво говори той във връзка с романа си *Под игото*: „Когато наченах в Одеса да пиша романа си, мен се мяркаше да съчиня нещо подобно на „Misérables“ на Виктор Хюго, както се вижда и от началото на романа: избягването на Огнянова в къщата на чорбаджи Марка напомня до негде нощното посещение на Жан Валжан в дома на свещеника Биенеме“.

Очевидно, Вазов заема от Юго форми и мотиви, но неговият безспорен талант преодолява тия поетически внушения, които изглеждат понякога необикновено властни и биха заробили безпрекословно един по-слаб талант. Ако *Епопея на забравените* носеше истински подражателен характер, тя не би имала тая стойност на самостойно поетическо творение каквато има днес. Юго е влиял върху Вазова повече формално и до нейде естетически, отколкото идейно; влиял е предимно с богатата си и пищна поетическа реч, с музиката и живописната експресивност на стиха, с външния си патос отколкото с вътрешното съдържание, което често пъти се домогва до проблеми от универсален характер, до едни космически мироглед, докато Вазов не излиза вън от рамките на една здрава национална идеология с всичките ония патриотични отражения, които са намерили такова широко място в поетическото му творчество.

И все пак когато казваме Вазов е български Юго, имаме действително основание за подобно сравнение

Вазов в американскиятмисионер Атлас